

Pojmovno razgraničenje između »Ja«, »Ne-Ja« i »Ja još jedanput«, Schopenhauer je dodatno pojasnio i sljedećim primjerom:

»Tko za svoju domovinu ide u smrt, oslobodio se obmane koja postojanje ograničava na vlastitu osobu: vlastito biće širi na svoje zemljake u kojima nastavlja živjeti, na dolazeće naraštaje, za koje on djeluje – pri tome smrt promatra kao treptaj oka koji ne prekida gledanje.« (Str. 198.)

No pored nadilaženja razlike između »Ja« i »Ne-Ja«, metafizički temelj Schopenhauerove etike pokazuje se, među ostalim, i kao čvrst oslonac za nadilaženje razlike između praktičke i teorijske filozofije. Naime, s obzirom na to da je suosjećanje ne samo »izvorni« nego i »svakodnevni etički fenomen« (str. 128), koji je u skladu s iskustvom i stvarnim djelovanjem moralnog subjekta, »praktička mudrost«, ovdje shvaćena kao razboritost, postaje gotovo pa istovjetna s »najdubokumnijim učenjem najnaprednije teorijske mudrosti« (str. 195), dok razborit moralni subjekt, s druge strane, svojim djelima ne izriče ništa drugo nego istu »spoznaju koja je rezultat najveće pronicljivosti i najnapornijeg istraživanja filozofa teoretičara« (str. 195). Međutim, Schopenhauer je naposljetku ipak dao prednost praktičkoj mudrosti jer, kako kaže, moralna izvrsnost daleko je iznad

»... bilo koje teorijske mudrosti, koja je kao takva samo krparija i koja sporim putem zaključivanja stiže do cilja, dok ona isto ostvaruje jednim potezom, a onaj moralno plemeniti, ma koliko mu nedostajala intelektualna izvrsnost, svojim djelovanjem iznosi na svjetlost dana najdublji uvid, istinsku mudrost, posramljujući najgenijalnijeg i najobrazovanijeg ako taj svojim djelovanjem otkrije da je ta velika istina njegovu srcu ostala strana.« (Str. 195.)

Ovdje je zanimljivo primijetiti da se Schopenhauer, kojega se u povijesti filozofije obično predstavlja kao nepopravljivog pesimista i okorjelog mizantropa, pokazuje i kao »filozof srca« – u čijoj etici središnje mjesto zauzimaju suosjećanje, pravednost i čovjekoljublje. Tako se čini da Schopenhauerova etika, koju prate razne opravdane, ali i neopravdane predrasude, baca jedno novo svjetlo na njegov »metafizički pesimizam«. Na tome tragu, u kontekstu ispravnog razumijevanja njegove etike, posebno su znakovite završne riječi ovog spisa:

»Pokušavamo li poticati ljudsku spoznaju i razboritost, uvijek ćemo nailaziti na otpor doba, nalik na neki teret koji treba podignuti, a koji, prkoseći svim naporima, snažno vuče prema tlu. U tom slučaju moramo se tješiti izvjesnošću da protiv sebe imamo predrasude, ali da je istina na našoj strani i da će sigurno pobijediti čim njezin saveznik, vrijeme, za nju otkuca sat, ako ne danas, onda ipak sutra.« (Str. 200.)

Zaključno, spis *O temelju morala* filozofska je rasprava koja, pored kritičke interpretacije

Kantove deontološke etike i utemeljenja Schopenhauerove etike suosjećanja, nudi pregršt važnih i dubokoumnih metafizičko-etičkih uvida. Kao takav, ovaj spis pripada među Schopenhauerova najznačajnija djela, pa stoga, moglo bi se reći, predstavlja i nezaobilaznu literaturu za ispravno razumijevanje njegove filozofije. Zbog svoje neupitne vrijednosti, ali i nemalog broja uočenih uredničko-tehničkih manjkavosti, nadamo se da će prvi hrvatski prijevod Schopenhauerova spisa *O temelju morala* uskoro biti popraćen i drugim, doradenim izdanjem.

Jan Defrančeski

Damir Smiljanić

Biće od trske

Antropologija u sinestetičkom pogledu

Adresa, Novi Sad 2020.

Damir Smiljanić nastavlja rad na projektu sinestetičke filozofije novom monografijom koja nosi naziv *Biće od trske. Antropologija u sinestetičkom pogledu*. Riječ je o četvrtjoj knjizi po redu od istog autora, koja ima za cilj razviti jedan sinestetički pristup filozofiranju. Ovog puta Smiljanić sinestetički pristup primjenjuje na polju filozofske antropologije. Autor je 2011. godine, također u okviru izdavačke kuće Adresa iz Novog Sada, objavio *Sinestetika. Skica patičke teorije saznanja*, kojom je započeo historijsko-filozofsko i sistematsko-metodološko istraživanje gnoseološke teorije koja se bavi proučavanjem osjetilnih afekata i spoznajnog potencijala »sinestetskog dejstva [hrv. djelovanja] stvari« (str. 98). Tu je, dakle, fokus na ispitivanju uloge *pathosa* u spoznavanju – stoga i naziv *patička teorija spoznaje*.

Imajući to na umu, kako bismo dobili kompletniju predodžbu cjelokupnog projekta, ne škodi obratiti pažnju na dvije bitne odrednice koje ističu sinestetiku naspram prevladavajućoj tradiciji filozofije. Prva se sastoji u tome što se proces spoznavanja na koji sinestetika smjera ne dešava u nekoj navodnoj »unutrašnjosti« čovjeka, već se događa u vanjskim situacijama, odnosno »atmosferama« koje čovjeka afektivno pogađaju (str. 23). Drugi

»sinestetički obrat« leži u tome što, suprotno racionalističkoj paradigmi u filozofiji, prema kojoj osjećaji i raspoloženja predstavljaju manje bitne ili čak ometajuće faktore u procesu spoznavanja, u patičkoj teoriji spoznavanja osjećajni momenti dobivaju odlučujuće, tj. konstitutivno mjesto. Drugim riječima, subjekt nije samo onaj koji misleći saznaje i saznajući misli, već i onaj koji osjećajući zna i znajući osjeća.

Naredna dva djela iz pera istog autora, objavljena u okviru projekta sinestetičke filozofije (*Iritacije*, Novi Sad, Adresa 2014. i *Atmosfera smrti*, Novi Sad, Adresa 2018.) dosljedno i koherentno sprovode i proširuju ideje i namjere koje su postavljene u *Sinestetici*.

U *Iritacijama* ispituju se fenomeni od interesa za sinestetiku kao patičku teoriju spoznavanja; fenomeni poput: draži, dodira, gadjljivosti, jeze i osjećaja praznine. Uzimajući te pojmove ne samo kao »fizikalističke« ili »fiziološke odrednice« nego u jednom hermeneutičko-fenomenološkom ili, štoviše, sinestetičkom smislu, Smiljanić pokazuje da su te »iritacije« kojima smo svakodnevno izloženi sasvim pogodne za jednu sinestetičku analizu.

U narednom djelu, naslovljenom *Atmosfera smrti*, autor još jednom uspješno primjenjuje pojmove, alate i metode sinestetike – kako bi razmotrio fenomen smrti, ali i njemu bliske pojave poput ljudskog leša, osjećaja morbidnosti i umrtvljenosti, iz ugla ljudskog iskustva shvaćenog u sinestetičkom ključu.

Upravo *Atmosfera smrti* pruža dobar »slogvort« za ono što pronalazimo u *Biću od trske*. Ne samo zbog konkretne tematske bliskosti koja postoji između te dvije studije (teme smrti, umiranja, bola, starenja itd.), nego i zbog šireg filozofskog polja na kojemu se sama ispitivanja sprovode. Naime, teško je oduprijeti se utisku da je svakom knjigom nakon *Sinestetike* Smiljanić sve više i dublje zalazio u područje filozofske antropologije. Autor je već 2011. godine istaknuo *inter-intra-disciplinarni* karakter sinestetike, njene (moguće) odnose s estetikom, filozofijom jezika, (filozofskom) psihologijom, filozofijom uma, hermeneutikom, ontologijom itd. Ali, barem ako je suditi po djelima iz sinestetičkog korpusa što ih je Smiljanić do sada napisao i objavio, čini se da je sinestetika u najbližoj vezi upravo s filozofskom antropologijom. U predgovoru svoje najnovije knjige Smiljanić piše sljedeće:

»Teorija spoznanja i filozofska antropologija u užoj su vezi nego što se to obično misli.« (Str. 5.)

Spona između te dvije filozofske discipline na koju se smjera jest iskustvo tjelesnosti; ljudsko tijelo koje se postavlja i kao subjekt i kao objekt iskustva, jer »preko tijela mi najizvornije doživljavamo sebe« (str 5).

Zato je sinestetika koja se bavi procesom spoznavanja iz ugla patičkog, osjetilnog i tjelesnog naročito bliska filozofskoj antropologiji. Kakvu nam to antropologiju Smiljanić izlaže u *Biću od trske*? Kao što i sâm podnaslov knjige kaže, riječ je o »antropologiji u sinestetičkom pogledu« – ali što to točno znači? Promatrati antropologiju u sinestetičkom svijetlu znači najprije imati na umu dvije bitne odlike sinestetičkog mišljenja koje smo ranije već istakli. To su njena »anti-esencijalistička«, odnosno »anti-supstancijalistička« i »eksterioristička« shvaćanja ljudskog iskustva, kao i inzistiranje na osjetilnom (tj. osjećajnom, doživljajnom) momentu ljudske spoznanja. U tom je smislu i naslov djela *Biće od trske* sasvim adekvatan, što i njegov autor jasno ističe:

»Zadatak ovog priloga etabliranju sinestetičke perspektive u filozofskoj antropologiji jest razrada teze o 'trščanosti' čovjekove egzistencije. [...] Mogli bi čak reći da sinestetika njeguje 'trščano mišljenje'. Otuda i interes u proučavanju *bića od trske* [...]« (Str. 6–7.)

Čuveni Pascal davno je zastupao stav da je čovjek *trška koja misli*. U toj rečenici i sâm Smiljanić pronalazi inspiraciju za svoje djelo, ali sinestetiku ne interesira toliko misaoni aspekt ljudskog bića kao takvog, koji se naročito u racionalistički orijentiranim filozofijama ispostavlja u predodžbama o čovjeku kao *res cogitans* ili *animal rationale*. Sinestetika kao *patička* teorija spoznavanja pronalazi dodatnu svrhu u ispitivanju čovjeka kao *trske*, u pažljivom sagledavanju njegovog tjelesnog bića koje je fragilno i krhko. Jer kako kaže Smiljanić:

»... da je čovjek biće od trske može se izraziti i na taj način da je čovjek *patičko biće*. On ima bolove, boluje, stari – riječju: on pati.« (Str. 7.)

Potonju krhkost također treba promišljati, smatra Smiljanić, a ne samo inzistirati na misaonom aspektu (str. 6). To promišljanje može, ali i treba sprovesti antropologija prožeta sinestetičkim motivima i uvidima, jer upravo ona

»... podiže svijest o vlastitoj krhkosti i otvara perspektivu tumačenja patnje kao egzistencijalne situacije u kojoj se čovjek nalazi kao 'bivstvovanje-u-svijetu'« (Str. 8.)

Smiljanić je takvom postavkom blizak tradiciji u filozofiji koja seže barem od Pascala, pa sve do dvadesetovjekovnih fenomenologa i egzistencijalista. Osim dobro poznatih filozofa, poput Michela de Montaignea, Blaisea Pascala, Martina Heideggera, Helmutha Plessnera, Arthura Schopenhauera, Smiljanić se, ipak, mnogo više oslanja na radove možda manje poznatih autora (barem kada je u pitanju naša filozofska zajednica i šira javnost zainteresiranih za filozofiju), a koji su, po Smiljanićevom mišljenju, raskrčili put patičkom

pristupu u gnoseologiji. U tu grupu mislilaca, među ostalim, spadaju: Ludwig Klages, Georg Misch i Josef König. Posebno mjesto u Smiljanićevom sinestetičkom projektu zauzima još jedan njemački filozof: Hermann Schmitz, začetnik Nove fenomenologije.

»Najrazrađeniju teoriju tjelesnog osjećanja u aktualnoj filozofskoj misli nalazimo u spisima [...] [Hermann Schmitz], mislioca koji je sebi postavio za zadatak 'da ljudima učini pojmljivim njihov stvarni život'. Otuda ne čudi da će ovdje prikazana patička antropologija svoje impulse i inspiraciju crpiti iz te tradicije fenomenološkog mišljenja.« (Str. 17.)

Služeci se, dakle, novofenomenološkim kategorijama i uvidima, Smiljanić se u *Biću od trske* posvećuje promišljanju fenomena ljudske egzistencije koji, po autorovom sudu, adekvatno simboliziraju i reprezentiraju krhko biće čovjeka. To su: *bol*, *bolest* i *starenje*. Njih filozof iz Novog Sada ne vidi samo kao puke fiziološke/medicinske kategorije, već ih razumije kao karakteristike ljudskog bića koje izražavaju njegovu egzistencijalnu dimenziju (krhkosti, fragilnosti). U tom je smislu posebno zanimljivo da sâm Smiljanić *krhkost* čovjeka uzima kao svojevrstni *egzistencijal* (str. 26).

U drugom poglavlju, pod naslovom »Hermeneutika bola«, oslanjajući se na hermeneutičku logiku Georga Mische, Smiljanić tematizira ljudsko iskustvo bola, transcendirajući njegov puki fiziološki značaj i promatrajući ga kao fenomen prema kojemu se čovjek odnosi »smisaotvorno«, a u čemu »posebno filozofska antropologija može prepoznati potencijal teme iz čijeg se ugla može jasno sagledati fragilnost ljudskog bivstvovanja« (str. 32). Ono što je dodatno stimulativno u ovoj temi jest njen interdisciplinarni karakter – jer tematika bola, osim filozofskih mislilaca, zaokuplja i neurologe, fiziologe, medicinare, psihoterapeute, psihologe itd. (str. 31). A ta je vrsta interdisciplinarnosti sasvim primjerena sinestetici.

Ono što možda čak i više nego bol manifestira krhkost čovjekove egzistencije, a što nam je danas toliko prisutno i poznato da nam postaje sasvim uobičajeno, jest bolest. Bolest nagovještava atmosferu smrti, može dovesti do »morbidnog« karakterata, simbolizira čovjekovu fragilnost i osjetljivost, time i njegovu prolaznost i konačnost. To su samo neki aspekti tog fenomena koje Smiljanić razmatra u poglavlju »Simbolika bolesti«.

Kao što promišlja vlastitu bol i bolest, te im daje neki smisao, tako čovjek reflektira i vlastitu starost jer, mogli bismo reći, on boluje i od starosti, odnosno starenja. Smiljanić na tome tragu u poglavlju »Fenomenologija starenja« ističe trostruku dimenziju iskustva starosti: (1) vremensku, (2) tjelesno-osjećajnu i (3) tanatološku. U tim pojavama, s obzirom na

sinestetičku motivaciju antropologije, ističe se najprije »atmosferički doživljaj stvarnosti kod starijih osoba« (str. 105).

Sumirajući svoje istraživanje u zaključnome dijelu knjige, pod naslovom »Nova svjetska bol«, autor ponavlja »šablonu teksta« koju je sproveo i u *Atmosferi smrti*, a koju je završio s »postmetafizičkom meditacijom« (*Atmosfera smrti*, str. 161). Rehabilitirajući pojam *svjetska bol* (njem. *Weltschmerz*), cilj nije samo metafizički ekskurs o smislu istog, već on treba poslužiti kao operativni pojam sinestetičke antropologije koja je

»... dužna – makar nakratko – da se dotakne pitanja smisla života [...]. Kakve posljedice po naše predodžbe o životu ima to što nam je (tjelesno) bivstvo krhko?« (Str. 141.)

Bol nije samo nešto što me pogada u mojoj subjektivnosti i isključivo fizički ili psihički; bol ovdje predstavlja svjetsku bol, poredak bolova u koji sam kao egzistencija bačen. Riječ je o »radu bola« (njem. *Schmerzarbeit*) koji me dovodi pred odlučivanje – hoću li se prepustiti boli ili ću joj se usprotiviti (str. 144). Time Smiljanić metafizičko-antropološki tematizira čovjekovu patičku prirodu.

Naposljetku treba istaknuti i simboliku činjenice da je knjiga *Biće od trske* ugledala svjetlost dana 2020. godine, u jeku pandemije COVID-19. Samom autoru to nije bila namjera, ali kako to nerijetko biva, svjetsko-povijesna igra ili nekakvo lukavstvo uma, učinili su da ova monografija bude možda i značajnija, barem u jednom sociofilozofskom smislu, nego što bi bila da je objavljena u nekom, kako se to danas obično kaže, »normalnijem« vremenu. U svakom slučaju, vrijednost Smiljanićeve knjige nije samo čisto teorijsko-filozofske naravi nego, što je sasvim u duhu sinestetike, i egzistencijalno-praktičke. Filozofiranje izvedeno u *Biću od trske* je sve – samo ne suhoparno teoretiziranje koje ima za cilj isključivo akademsko izlaganje jednog filozofskog učenja. Otkrivajući novi smisao onih fenomena i karakteristika što nas čine ljudima, posebna vrijednost ove knjige ističe se u spremnosti njenog autora da se »uhvati ukoštac« s onim svakodnevnim i poznatim u ljudskom iskustvu, razotkrivajući njegovu nesvakidašnjost i nepoznatost, ali i *vice versa*. Smatramo da je Smiljanić time blizak onom razumijevanju filozofije koje počiva na ideji *aletheie*, a to je ona filozofija

»... što treba pomoći ljudima prilikom razumijevanja vlastitog položaja u svijetu i stvarnog života, neopterećenog teoretskim predrasudama.« (Str. 27.)

Nikola Ačanski